

<https://doi.org/10.53656/his2023-2-6-new>

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА БЪЛГАРО- ВИЗАНТИЙСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА

Янко М. Христов

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

В края на 2021 г. излезе от печат новата книга на проф. д-р Николай Кънев, озаглавена „Византия и България на Балканите. Студии върху политическата история и българо-византийското имперско противоборство на Балканския полуостров през периода VII – X в.“ (Kanev 2021). Книгата има допълнително подзаглавие „Византинобългарски студии II“, с което съвсем преднамерено, както отбелязва в предговора и авторът (с. 9), се търси връзката с предходна монография, заела открояващо се място в изследователския ландшафт на проучванията по средновековната българска история и историята на Византия през т.нар. средновизантийски период (Kanev 2013). Макар че по традиция при писането на отзиви и представления на новоизлезли книги е прието да се кажат повече от само няколко думи за автора, в настоящите редове това сякаш е излишно. Николай Кънев несъмнено е добре познат, публикациите му са очаквани и носят своя отзвук в научната общност. Може би по-сериозен акцент заслужава това, че с новата си книга той ясно демонстрира, че не е оставил на твърде заден план научноизследователската работа, след като застана начело на Историческия факултет на ВТУ, въпреки административно-служебните си ангажменти и усилия при формални обстоятелства и за самата институция в частност, и като цяло, за университетското образование в сферата на класическите хуманитарни дисциплини¹.

В книгата се забелязват натрупаните с годините познания и умения да се представят и отстояват собствени идеи и концепции в проучването на полити-

ческата история на Европейския Югоизток, и особено на политическата идеология (римо-византийска и българска), а също така и областта на сфрагистиката и просопографията, които пък са ключови за безусловно впечатляващата ориентация на автора в имперската рангова йерархия. Монографията включва три части, озаглавени съответно „Между символичното имперско върховенство и реалността на фрагментарното териториално присъствие – Византия на Балканския полуостров през VII век. Утвърждаването на българската държавност на Балканите“ (с. 11 – 79); „Измеренията на българо-византийския конфликт на Балканите при управлението на кан Крум“ (с. 81 – 107); „България и Византия на Балканите в края IX и първите три десетилетия на X век – между отново загубената ромейска хегемония и възхода на българската империя“ (с. 109 – 269). Подреждането в хронологична последователност сякаш е само за улеснение на читателя, защото въпреки че кореспондират пряко една с друга, отделните части на изложението са достатъчно смислово и тематично обособени и може да се четат поотделно. Това до голяма степен се явява реализиране на замисъла да се открият три от най-ключовите периода в противопоставянето на византийската и българската държавна идея и политически концепции за ролята на Византия и България и мястото им в доминацията над Балканите (с. 8). Погледнато от този ъгъл, става още по-разбираемо защо Николай Кънев не се насочва към писането на (поредната) история на войните между двете държави през Ранното средновековие и изгражда изложение, в което по обективни причини не е нужно да се посвещават страници и на други два широкомащабни и продължителни българо-византийски сблъсъка от епохата, каквито са конфликтът през третата четвърт на VIII век и войната от 976 – 1018 г.

Първата част от изложението предлага детайлен (доколкото е възможно през призмата на наличните извори) поглед към турбулентното седмо столетие, етнодемографските промени на Балканите и усилията на управляващите в Константинопол, изправени пред борбата за оцеляването на Византия, да задържат Полуострова под свой контрол, а при благоприятно стечение да обстоятелствата да превърнат номиналните си претенции в реална имперска власт първо по стратегически важни направления, а впоследствие и над възможно най-големи части от Балканите. Николай Кънев отбелязва, че въпросните усилия, макар и да ги виждаме като епизодични „тласъци“, в съответствие със затишието или елиминирването на заплахите по други направления и в зависимост от конкретните военни, финансови и демографски ресурси, които императорите са в състояние да впрегнат, всъщност в идейно-политически план са (почти) неизменни. Наред с това, не напразно авторът счита за нужно да подчертае, че за да може византийският управляващ елит да се възползва от набора от интегриращи механизми, включително и приемане на друга идентичност (често обозначено с обобщаващия термин *ромейзиране*), първо трябва да наложи пряка власт над

поредните варвари, заселили се на Балканите. Несъмнено, най-значимият акцент в този първи дял на книгата е поставен върху действията на кан Аспарух. Като се почне от моментите непосредствено преди или скоро след смъртта на баща му кан Кубрат и се стигне до измеренията на българския триумф в битката при Онгъла и последиците от това. Със съответното внимание към детайлите в изворите и с познаването на обилието от публикации по темата, авторът отделя място на движението на групите, подвластни на кан Аспарух, на запад; на времето и характера на действията им при настаняването в региона край Дунавската делта; на сблъсъците с хазари, авари и империята; на отношенията им със завареното население и т.н. След задълбочен анализ и със съответната аргументация е подчертано, че това носи белезите на продължаване на българската държавна традиция и принципи на политическа организация, на своеобразно преместване в западна и югозападна посока на съхранената (оцеляла) държава, разбира се, в силно променените условия след смъртта на харизматичния кан Кубрат и подчиняването на „легитимния“ му наследник Батбаян от страна на хазарите и миграцията на други български групи в различни направления. Във връзка с последното, Николай Кънев не е склонен да приеме изначална съгласуваност между усилията на кан Аспарух по Долния Дунав и действията на Кубер и подвластните му в Аварския хаганат и впоследствие миграцията им заедно със сермесианите към Керамисийското поле, разгледани във втория параграф на тази част от книгата, озаглавена „Появата на втората България на Балканите – Куберова България в Македония“ (с. 57 – 65). Без да изключва на по-късен етап между двете въпросни български групи да се постигат договорености за обща или съгласувана политика както срещу аварите, така и срещу Византия. Контурите на подобна обща политика и заплахата от нея за имперското господство над Полуострова се улавят в известията за военните начинания, предприети от император Юстиниан II през 687 – 688 г., на които е посветен последният параграф от този дял в монографията, носещ названието „Византия и нейният опит за реконкиста на Балканите в края на VII век“ (с. 67 – 79). Отчитайки добре известното поражение, което византийският владетел претърпява от българите през лятото на 688 г., именно с оглед на постигнатите от император Юстиниан II резултати е обобщено, че времето на първото му управление от 685 до 695 г. е периодът на най-успешната „измежду провежданите линии на балканска политика от страна на всички ромейски императори през VII в.“ (с. 78).

Вторият дял от книгата е по-скромен по обем в сравнение с по-обширните първа и трета част, но в никакъв случай не отстъпва по задълбоченост и широта на засяганите аспекти. Тъкмо напротив, авторът отделя внимание на важни особености, като възкачването на кан Крум и обстоятелството, че не получава върховната власт в българската държава по наследство. Това, от своя страна, заедно с наличието във Византия на легитимен претендент за българския престол или негов пряк наследник носи своите негативи и във вът-

решнополитически план, и в междудържавните отношения с партньорите и противниците в региона. Не са подминати и добре познатите моменти от българо-византийския сблъсък от 808 – 815 г. Те обаче са поставени в контекста на променена геополитическа обстановка на Балканите. При това не толкова свързана с възстановените още през 90-те години на VIII в. български позиции в Северна Тракия, а с реалното ликвидиране от византийска страна на съществуващите дотогава буферни зони практически по цялото протежение на българо-византийската граница. Николай Кънев ясно онагледява увеличаването на византийското военно присъствие на Полуострова. То става повече от осезаемо чрез реформирането на съществуващите теми Тракия и Елада и изграждането на новите Македония, (Западна) Месопотамия, Тесалоники, Кефалония, Пелопонес, Дирахон и не на последно място Стримон и настаняването на големия 6000 контингент в Сердика (което авторът също разглежда през призмата на формирането на новата, много по-обхватна и разклонена структура на византийската темна организация на Балканите). В тази връзка, авторът обръща внимание на обстоятелството, че независимо от успехите на кан Крум на северозапад и териториалното разширение за сметка на остатъците от Аварския хаганат в момента, в който император Никифор I Геник успее да концентрира своите сили на Балканите, той може да напредне в две направления срещу България, да я постави в клещи и да застраши самото ѝ съществуване. Авторът припомня, че първото действие в реализирането на очертаня сценарий идва през 807 г. (с проваления византийски поход срещу България) и оттогава насетне „акциите на Крум ... не са продукт на някаква изначална негова агресивност срещу ромейската империя, а са изцяло предизвикани от необходимостта да се търси противодействие срещу засилването на позициите на Константинопол на Балканите в ущърб на България и срещу ... все по-заплашителна и открито антибългарска политика на ... Никифор I Геник“ (с. 89). За заинтересования читател са ползотворни и щрихите около развоя на военните действия, и фокусът върху умелото използване на ресурсите на византийските теми Месопотамия, Тракия и Македония при българската контраофанзива, започнала през пролетта на 812 г., и най-вече изведената периодизация на управлението на кан Крум на три етапа с подчертаване на присъщите им специфики. Предложеният поглед към времето на един от най-великите български владетели през средновековната епоха естествено завършва с резонните заключителни думи, че „именно кан Крум е този, който съгражда неоспоримото фактически положение на българската средновековна държава като империя в днешния смисъл на това понятие – велика, обширна, могъща и властваща над не един народ държава“ (с. 107).

Третата и най-обемна част е онзи дял от монографията, в който авторът сякаш най-последователно се стреми да се откаже от лесни решения, навлизайки в най-много дискуссионни въпроси, нерядко с критичен анализ на редица ско-

рошни или отдавна наложени схващания в историографията, аргументирайки своята позиция или добавяйки допълнителни штрихи към някоя от вече застъпените у други учени. Да се изгради текст по нов, собствен и отличаващ се начин за личности, събития и процеси, на които са посветени стотици страници, излезли изпод перото на едни от най-изтъкнатите световни учени във византистиката и медиевистиката, не е лесно. Николай Кънев не само се справя с това предизвикателство, но и съумява да пише с лек и четивен стил, достатъчно достъпен и за аудитория, която не е детайлно запозната с византийските политически концепции, имперската рангова йерархия или спецификите при ползване на сфрагистичните данни. Всеки от четирите параграфа в трета глава заслужава отделен отзив, което, разбира се, е далеч отвъд по-тесните рамки на един традиционен отзив за новопубликувана книга. Сред особено интересните в този дял на монографията са страниците, посветени на открояването на „корупционния канал“, подсигурил си позиции в самия дворец и в състояние да наложи решения, които не само са в разрез с финансовите интереси на Византия, ощетявайки постъпленията в хазната, но и да компрометира дълготрайните мирни отношения с достатъчно мощен съсед, правейки неизбежен военния отговор от негова страна. Със същия значим регистър са и шрихите около българо-византийските отношения в десетилетието след войната от 894 – 896 г., а също така и пасажите, отнасящи се до позиция на българския владетел през 913 г. и това към какво реално се е стремил и е получил от Византия, преди регентството на императрица Зоя Карбонопина в началото на следващата 914 г. да отхвърли договореностите и да започне широкомащабен и кървав сблъсък, приключил едва през есента на 927 г. през първите месеци от управлението на Симеоновия наследник цар Петър I (927 – 969). Интерес за читателя представлява и предложеното от Николай Кънев за усилията на цар Симеон да изгради (или по-правилно да се каже доизгради, с оглед на българската политика спрямо сърби и хървати от втората половина на IX век) в Западните Балкани своеобразна българска общност от племена и държави със съответстващата българска супремация в идейно-политически и културно-религиозен план.

Със сигурност поне някои от предложените решения и идеи в новата монография на Николай Кънев ще предизвикат любопитството на византинистите, българистите и изобщо учените с интерес към ранносредновековната история на Европейския югоизток и няма как да ги оставят равнодушни. Всъщност за написалия настоящите редове сред най-силните страни на книгата не е някаква нейна „защитеност“ спрямо контрааргументи и бъдеща обоснова на научна критика. Доста по-впечатляващ е фактът, че вместо да потърси преки и краткосрочни за реализиране персонални ползи, като публикува на английски език, авторът предпочита да предложи най-новото от себе си първо на българския читател и да обогати познанията на родната (и ползващата български език) аудитория. Което е безусловен отговор от страна на Николай Кънев на

отдавна стоящия въпрос пред представителите на научната общност в страните от Източна Европа дали да публикуват най-значимите си изследвания на родните си езици (или поне първо на тях), или да изберат опция на английски (или немски, френски и руски) език.

БЕЛЕЖКИ

1. Професор д-р Николай Ангелов Кънев, понастоящем заемащ отговорната позиция на декан на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, е преподавател по *Средновековна обща история, История на Византия, Средновековна история на балканските народи и Средновековна сфрагистика*. Още като млад учен изгражда устойчив интерес към средновековната история на Европейския Югоизток, и по-специално в сферата на политическата, културната и социално-икономическата история на Византия и Балканите, политическата история на средновековна Европа, византийската рангова йерархия, сфрагистиката, просопографията, идеологията на властта, добре засвидетелстван чрез публикации в авторитетни научни издания в България и чужбина (Кацев 2003; 2006; 2009; 2010; 2014; 2015).

ЛИТЕРАТУРА

- КЪНЕВ, Н. А., 2021. *Византия и България на Балканите. Студии върху политическата история и българо-византийското имперско противоборство на Балканския полуостров през периода VII – X в. (Византинобългарски студии II)*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 1 – 308. ISBN 978-619-208-281-9.
- КЪНЕВ, Н. А., 2014. Отражението на българо-византийските отношения по време на Първото българско царство върху случаите на удостояване на владетели от Западните Балкани с византийски почетни титли. Във: В. Гюзелев и др. *България в световното културно наследство. Сборник с материали от Третата национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България“, Шумен, 17 – 19 май 2012 г.*, с. 293 – 302. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. ISBN 978-954-577-869-8.
- КЪНЕВ, Н. А., 2013. *Византинобългарски студии*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 1 – 326. ISBN 978-954-524-928-0.
- КЪНЕВ, Н. А., 2009. Византийският йерархичен модел от IX – XI в. *Античната древност и Средние века*, Т. 39, с. 142 – 163. ISSN 0320-4472.
- КЪНЕВ, Н. А., 2006. Византийските кесари през IX – XI в., засвидетелствани по сфрагистични данни. *Античната древност и Средние века*, Т. 37, с. 164 – 190. ISSN 0320-4472.

- КЪНЕВ, Н. А., 2003. Императорското семейство във Византия (IX – XII в.). В: Т. ТОТЕВ и др. *Епископ Константинови четения. Извор, документ, текст*. Том 8, с. 342 – 355. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. ISBN 954-577-205-0.
- KANEV, N. A., 2015. The Lead Seal of German, Protoproedros and Its Attribution. In: G. IVAKIN; N. KHRAPUNOV & W. SEIBT (eds.). *Byzantine and Rus' Seals. Proceedings of the International Colloquium on Rus'-Byzantine Sigillography*, pp. 71 – 74. Kyiv, Ukraine, 13 – 16 September 2013. Kyiv: The Ukrainian National Committee for Byzantine Studies. ISBN 978-617-7110-15-5.
- KANEV, N. A., 2010. Note sur certains aspects de la politique extérieure de la Bulgarie à la deuxième moitié de IXème siècle. In: A. С. МОХОВ & А. В. ШАМАНАЕВ (ред.). *Сборник материалы XIII Международных научных Сюзюмовских чтениях „Проблема континуитета в византийской и поствизантийской истории“*, Екатеринбург, 18 – 20 ноября 2010 г., с. 43 – 46. Екатеринбург: Издательство Уральского государственного университета.
Available from: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/3109/2/suz-13.pdf> [Viewed 2022-4-8].

REFERENCES

- KANEV, N. A., 2021. *Byzantium and Bulgaria on the Balkans. Studies on the Political History and the Bulgarian-Byzantine Imperial Conflict on the Balkan Peninsula in the Period of the 7th – 10th Centuries (Byzantinobulgarian Studies, 2)*. V. Tarnovo: Saints Cyril and Methodius University Press, pp. 1 – 308. ISBN 978-619-208-281-9.
- KANEV, N. A., 2014. The Impact of the Bulgarian-Byzantine relations in the Time of the First Bulgarian Tsardom on the Cases of Honoring the Western Balkans Rulers with Byzantine Titles. In: V. GYUZELEV et al. *Bulgaria in the World Cultural Heritage. Proceedings of the Third National Conference on History, Archeology and Cultural Tourism “Traveling towards Bulgaria”*, Shumen, 17 – 19 may 2012 g., pp. 293 – 302. Shumen: Bishop Constantine of Preslav University Press. ISBN 978-954-577-869-8.
- KANEV, N. A., 2013. *Byzantinobulgarian Studies*. V. Tarnovo: Saints Cyril and Methodius University Press, pp. 1-326. ISBN 978-954-524-928-0.
- KANEV, N. A., 2009. The Byzantine Hierarchical Model of the 9th – 11th Centuries. *Antiquity and the Middle Ages*, vol. 39, pp. 142 – 163. ISSN 0320-4472.

- KANEV, N. A., 2006. The Byzantine Caesars of the 9th – 11th Centuries according to the Sphragistic Data. *Antiquity and the Middle Ages*, vol. 37, pp. 164 – 190. ISSN 0320-4472.
- KANEV, N. A., 2003. The Imperial Family in Byzantium, 9th – 12th Centuries. In: T. TOTEV et al. (eds.). *Bishop Constantine's Readings. Primary Source, Document, Text*. Vol. 8, pp. 342 – 355 Shumen: Bishop Constantine of Preslav University Press. ISBN 954-577-205-0.
- KANEV, N. A., 2015. The Lead Seal of German, Protoproedros and Its Attribution. In: G. IVAKIN; N. KHRAPUNOV & W. SEIBT (eds.). *Byzantine and Rus' Seals. Proceedings of the International Colloquium on Rus'-Byzantine Sigillography*, pp. 71 – 74. Kyiv, Ukraine, 13–16 September 2013. Kyiv: The Ukrainian National Committee for Byzantine Studies. ISBN 978-617-7110-15-5.
- KANEV, N. A., 2010. Note sur certains aspects de la politique extérieure de la Bulgarie à la deuxième moitié de IXème siècle. In: A. S. MOKHOV & A. V. SHAMANAIEV (eds.). *Proceedings of the 13th International Academic Syuzumov's Readings "The Problem of Continuity in Byzantine and Post-Byzantine History"*, Ekaterinburg, November 18 – 20, 2010, pp. 43 – 46. Ekaterinburg: Ural State University Press. Available from: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/3109/2/suz-13.pdf> [Viewed 2022-4-8].

A NEW STUDY CONCERNING THE BYZANTINE-BULGARIAN RELATIONS IN THE EARLY MEDIEVAL EPOCH

✉ **Dr. Yanko M. Hristov, Assist. Prof.**
ORCID iD: 0000-0001-7882-9749
Department of History
South-West University "Neofit Rilski"
66, Ivan Mihaylov St.
2799 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: yanko.hristov@swu.bg